

УДК 316.6

**Настояща У. В.,**

старший викладач кафедри психології,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

## **ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ У СЕРЕДОВИЩІ ЗАСУДЖЕНИХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

*У статті досліджено причини виникнення конфліктів у середовищі засуджених в установах виконання покарань. Визначено процедуру контролю конфліктних ситуацій як одну з конфліктних компетенцій працівника пенітенціарних установ. З'ясовано, що найбільш типовими порушеннями серед засуджених, що відбувають покарання у виді позбавлення волі, є розпалювання конфліктів. Розглянуто, що вміння запобігти та приборкати конфлікти є основною навичкою персоналу органів та установ виконання покарань, що працюють із засудженим, та формує професійну компетентність працівника Державної кримінально-виконавчої служби України.*

*Встановлено, що підвищення ефективності соціальної та психологічної роботи в місцях позбавлення волі забезпечується шляхом проведення заходів щодо адаптації засуджених, що сприяють скороченню рецидивів злочинів, підвищенню професійної компетентності персоналу та уникненню конфліктних ситуацій у місцях позбавлення волі.*

**Ключові слова:** *конфлікт, конфліктна компетентність, причини та динаміка конфліктів, установи виконання покарань, слідчі ізолятори, засуджені.*

**Постановка проблеми.** Конфлікт як явище властиве будь-якому соціальному організму. Однією з найнебезпечніших тенденцій сучасного розвитку суспільства стало помітне збільшення кількості та деструктивності соціальних конфліктів на самих різних його рівнях. Не оминило це і середовище засуджених, де конфлікти є кримінально небезпечним явищем, оскільки дестабілізують оперативну обстановку, сприяють здійсненню агресивних кримінальних діянь. Додатково все це посилює затягнутий період реформування пенітенціарної системи, що розпочався з 2016 року [9] із затвердження низки наказів, в основі яких є покращання умов перебування в місцях позбавлення волі засуджених, дотримання їх прав і гуманізації кримінального-виконавчого механізму [10], що мало привести до поліпшення психологічного клімату в колективах засуджених та позитивного стану оперативної обстановки в

колоніях та слідчих ізоляторах. Однак результатом цієї реформи спостерігається тенденція збільшення злочинів у місцях позбавлення волі, які за своїми наслідками відрізняються особливою жорстокістю та тяжкістю. Жертвами злочинів у виправних установах є не тільки засуджені, наприклад, нещодавній випадок вбивства у Криворізькій ВК № 80 у серпні 2018 року [11] або ж минулорічний у серпні 2018 року в Чернігівському слідчому ізоляторі [12], а й співробітники колоній.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Причини виникнення конфліктних ситуацій у колективах працівників, і в тому числі в установах виконання покарань як серед персоналу виправних закладів, так і в колективах засуджених досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: М. А. Антипіна [1], Ф. Е. Василюк [2], О. М. Писарев [3], В. П. Москалець [4], А. П. Слепов [5], В. В. Сулицький [6], Г. М. Федоришин [7], Г. Г. Шиханцев [8] та ін.

**Формування цілей статті** полягає у дослідженні причин виникнення конфліктів у середовищі засуджених в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України.

**Виклад основного матеріалу.** Останнім часом збільшилася кількість нападів на представників адміністрації колоній. Пам'ятаємо резонансний випадок в Одеському слідчому ізоляторі в серпні 2017 року із жорстоким вбивством жінки, молодшого інспектора установи. За даними слідчих у кожному із випадків між в'язнями відбувався конфлікт, який переріс у бійку, що призвела до трагічних наслідків. Також з'ясувалося, що інцидент стався завдяки тому, що співробітники установи не забезпечили належний нагляд та контроль за поведінкою ув'язнених. Отже, причина більшості надзвичайних ситуацій у місцях позбавлення волі, як правило, є конфлікт.

На думку А. П. Слепова, конфлікт за своєю психологічної сутністю – це емоційно забарвлене зіткнення суперечливих поглядів, думок, інтересів, прагнень людей і їх спільнот, що має характер протиставлення [5].

Достатньо повне розуміння причин конфліктів в середовищі засуджених, передбачення ходу розвитку конкретних суперечностей, професійно грамотне використання способів вирішення або

локалізації конфліктів, а також засобів їх запобігання впливають на організацію управління в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах.

Аналізуючи вищесказане, розуміємо необхідність щодо більш детального вивчення конфліктів у середовищі засуджених, проведення психологічного дослідження за допомогою комплексу діагностичних методик, спрямованих на вивчення особливостей конфліктів серед осіб, засуджених до позбавлення волі, пошуку нових форм і методів їх запобігання та конструктивного вирішення. Вивчення цього питання не повинно покладатись тільки на психологів установи, воно повинно вивчатись та вирішуватись усіма представниками колонії, на яких покладено обов'язок виправлення та ресоціалізації засуджених, а також осіб, які відповідають за підтримання нормальної оперативної обстановки.

Конфлікти серед осіб, які відбувають покарання у виправних колоніях, являють собою важливу психологічну проблему, що має яскраво виражене практичне значення, оскільки вплив на особистісну сферу засуджених осіб направлено на переорієнтацію їх протиправної поведінки і вироблення стійкої правослухняної поведінки.

У ході аналізу реальних конфліктних ситуацій було виявлено, що об'єктивною основою конфліктів є незадоволеність значної частини засуджених матеріальними, побутовими умовами, сусідство із певною категорією засуджених у відділеннях, а також сукупністю соціальних і психологічних відмінностей серед засуджених та структурних проблем організації позбавлення волі.

Суб'єктивними причинами конфліктів є недостатня управлінська підготовка частини керівників, начальників відділень соціально-психологічної служби з точки зору ефективного управління в повсякденних умовах, недотримання прав засуджених, порушення справедливості під час організації діяльності засуджених, слабкий облік начальниками відділень соціальних характеристик засуджених.

Характер і динаміка конфліктів у засуджених опосередковані специфікою їх середовища, особливостями їх соціальної взаємодії. Найбільш частими у взаєминах засуджених є такі види конфліктів, як організаційно-управлінські, соціально-діяльні, а значно меншою мірою – структурно-ієрархічні і ціннісні.

Особливе значення для успішного регулювання конфліктів набуває конфліктна компетентність керівного складу, що являє собою сукупність здібностей, знань, умінь і навичок виявлення, управління та регулювання конфліктів з їх утриманням у конструктивній фазі, а також володіння способами і методами недопущення деструктивних конфліктів у середовищі засуджених.

Якщо взяти до уваги результати дослідження М. А. Антипиної та О. І. Зинурової, то можна зазначити, що підвищення конфліктної компетентності та культури ділового спілкування начальника відділення, навчання їх методам діагностики конфліктних ситуацій і способів поведінки в таких ситуаціях сприяє зниженню використання ними стратегій відкритого суперництва в 2,1 рази, при одночасному збільшенні використання стратегій компромісу та уникнення конфлікту приблизно в 1,2 рази. Для підвищення компетентності співробітників автори пропонують проведення соціально-психологічного тренінгу у вигляді ситуаційно-рольової гри, що дозволяє виробити у начальників відділень початкові навички конструктивної поведінки в конфлікті, зменшити частоту застосування ними стратегії суперництва при одночасному збільшенні частоти використання стратегій співпраці й уникнення конфлікту. А як одним із шляхів запобігання конфліктів у засуджених може бути робота над зміною ситуації, ієрархічної структури суспільства засуджених: переміщення найбільш «конфліктних» з них в інші відділення [1].

Взагалі місця позбавлення волі – це екстремальні умови перевірки людини на стійкість та її виживання, вміння захистити себе й вижити в цих умовах. Саме тому особливості особистості є умовою адаптації людини в умовах цих установ. Викривлення особливостей особистості в засуджених під час перебування в установах виконання покарань призводять до проблем адаптації, проблем взаємодії, конфліктів з оточенням, поглиблення внутрішньо особистісних конфліктів [3].

Конкретні події в житті людини, як зазначає Ф. Є. Василюк, можуть викликати одночасно стрес, фрустрацію, конфлікт і кризу. Конкретна критична ситуація має складну внутрішню динаміку, в якій різноманітні типи ситуацій взаємодіють один з одним через внутрішній стан, поведінку і його об'єктивні наслідки.

Конфлікт можливий лише за наявності в індивіда складного внутрішнього світу та актуалізації цієї складності. Критична конфліктна ситуація настає тоді, коли свідомість стикається із суперечністю мотивів, яка є суб'єктивно не вирішуваною [2].

Такі науковці, як Г. Г. Шиханцев, В. П. Москалець, В. В. Сулицький, Г. М. Федоршин, вважають причиною виникнення конфліктів у середовищі засуджених певні періоди знаходження в місцях позбавлення волі, коли йдеться про зміну психічних станів [4; 6; 7; 8] необхідність володіння співробітниками установ виконання покарань цими знаннями зменшить частоту виникнення конфліктних ситуацій.

1. Період адаптації, коли особа повністю усвідомила невідвротність процесу відбування покарання і змирилась з новими умовами, в які вона потрапила. Цей період триває 3–4 місяці, може розтягнутись до півроку. У цей період засуджений особливо гостро відчуває обмеженість власних потреб, необхідність зміни поведінки згідно з правилами внутрішнього розпорядку, що у свою чергу викликає в одних осіб стан підвищеної дратівливості, а в інших виявляється станом пригніченості. Цей психічний стан характеризується процесом ломки раніше усталених стереотипів життя, що виникає під впливом режиму установ виконання покарань. Засуджений повинен змінюватись, підстроюватись під режим колонії, дотримуватись правил, що диктує нормативно-правова база установи. Все це веде до виникнення різних негативних емоцій, зниження життєвої активності, пригніченості, підвищеної збудливості, виявам дратівливості. Підвищення збудливості приводить до різноманітних зривів, порушень режиму умов тримання, розпалювання конфліктних ситуацій тощо. Всі ці зміни в емоційному стані відбуваються допоки в засудженого не виробляться якості, необхідні в нових умовах перебування.

2. Період розвитку та виявлення інтересів до нових умов життя. Цей період характеризується появою та розвитком позитивних станів, емоцій, які викликають підвищену психічну активність у засудженого. Виникають нові інтереси, такі як активна участь у житті колективу засуджених, організація дозвілля в умовах несвободи, спроби налагодження стосунків з родичами тощо. У цей період засуджений прагне виявити себе серед інших

засуджених, зайняти певну нішу в ієрархії світу засуджених, завоювати авторитет. Здебільшого засуджені не прагнуть змінити деструктивну поведінку на позитивну і намагаються завоювати собі авторитет спробами розпалювання конфліктних ситуацій, демонстрацією власної сили у бійках, гноблення та приниження інших засуджених. Якщо засуджений позитивно ставиться до вимог адміністрації та не виявляє супротив під час проведення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, то це сприяє появі нового кола інтересів, розширення структури виконуваних соціальних ролей, що сприяє позитивній зміні психології засуджених, зменшення конфліктності.

3. Період поєднання зовнішнього впливу із самовихованням. У цей період засуджений ставить цілі у своєму житті, планує шляхи їх досягнення, в деяких особливо позитивно спрямованих засуджених з'являється провина за скоєний злочин та велике бажання відшкодувати заподіяну шкоду постраждалій стороні. Конфлікти у цьому періоді мінімальні.

4. Період, що передує звільненню. Очікування звільнення часто супроводжується переживанням ймовірних труднощів, які можуть очікувати в нових умовах (у сім'ї, на роботі тощо), а тому можуть розвиватися психічні стани пригніченості, підвищеної дратівливості; амбівалентність тощо. У цей період спостерігається збільшення конфліктних ситуацій.

5. Прагнення до лідерства, продемонструвати свою силу, підвищена емоційна збудливість окремих засуджених. Більшість учасників реальних конфліктів є носіями акцентуованої свідомості, в якій суперечності, що виникли, відображаються в емоційно конфліктній формі. Можливе при цьому «звуження свідомості» пригнічує в індивідах відчуття здорового глузду, веде до неадекватної оцінки можливих наслідків конфлікту, а перемога над опонентом часто виявляється «пірровою перемогою».

6. Низький культурний рівень більшості засуджених, не бажання дотримуватись правил спільного проживання.

7. Негативне ставлення до праці та бажання привласнити продукти чужої праці тощо.

Також можна виділити ще декілька причин виникнення конфліктів у середовищі засуджених:

1) замкненість середовища та обмеженість спілкування; обмеженість соціально корисних зв'язків та шляхів задоволення нагальних потреб; низький соціальний статус особистості; нестабільність складу засуджених;

2) належність засуджених до різних груп, труднощі з адаптацією, підвищена напруженість;

3) моральна та соціальна занедбаність більшості засуджених;

4) розлади психічного здоров'я, наркоманія, алкоголізм, деградація особистості; невміння вирішувати стресові ситуації.

Знання та розуміння основних причин, що сприяють виникненню конфліктних ситуацій, входять до компетентностей персоналу Державної кримінально-виконавчої служби та разом з цим співробітник установи повинен вміти тримати контроль над конфліктними ситуаціями, що складається з низки процедур:

– оперативного обміну достовірною інформацією про інтереси, наміри і передбачувані дії учасників можливого конфлікту;

– стриманість усіх дій, здатних додати конфліктній ситуації некерований характер;

– підключення до вирішення конфлікту неупереджених третіх сторін;

– виявлення і використання всіх можливостей взаємоприйняттого вирішення конфлікту;

– створення і підтримка атмосфери ділового партнерства, уникнення постконфліктного негативного емоційного протистояння.

Профілактика конфліктів серед засуджених є важливим напрямком роботи адміністрації установ виконання покарань. Це завдання ускладнюється тим, що в місцях позбавлення волі зосереджений самий важкий з психолого-педагогічної точки зору контингент, що призводить до значного рівня конфліктності.

Не завжди в умовах установ виконання покарань та слідчих ізоляторів вдається вчасно виявити конфлікти, що пояснюється їх прихованим характером. Це завдання полегшує вміння використовувати соціально-психологічні методи для вивчення конфліктів. Основні з них: бесіда; метод узагальнення незалежних характеристик; аналіз документів; анкетування; аналіз результатів діяльності; колективна дискусія; соціометричні опитування; тести та моделювання.

Розглядаючи проблему конфліктів в місцях позбавлення волі, слід зазначити, що умови ізоляції засуджених від суспільства, посилена регламентація життєдіяльності, примусове одностатеве спілкування – це фактори, які збільшують імовірність виникнення конфліктних ситуацій.

У свою чергу, в місцях позбавлення волі можна виділити ще низку не менш важливих причин конфліктів:

1) конфлікти, пов'язані з недоліками в організаційній та виробничій діяльності в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів, несприятливими умовами праці та побуту засуджених;

2) конфлікти, обумовлені помилками, які допущені під час комплектування колективу засуджених, підборі та розстановці активу, а також послабленням виховної роботи серед засуджених;

3) конфлікти, пов'язані з індивідуально-психологічними особливостями окремих особистостей (підвищена самооцінка, егоїзм, хворобливе самолюбство, різкість у спілкуванні з оточенням, жорстокість, бездушність, аморальність, нездоровий інтерес до азартних ігор, схильність до алкоголізму та наркоманії тощо).

Значно впливають на рівень конфліктності нездорова морально-психологічна обстановка (пригнічений настрій, кругова порука, паразитизм), наявність негативно спрямованих груп та окремих засуджених.

До створення конфліктних ситуацій у місцях позбавлення волі, як показує практика, найбільш схильні засуджені, вік яких коливається від 18 до 25 років та які відбувають покарання за насильницькі злочини. Мотив усіх конфліктів у цьому середовищі засуджених – прагнення задовольнити свої егоїстичні потреби.

**Висновки.** Розглядаючи конфлікти, потрібно пам'ятати, що немає універсального способу для їх вирішення. Кожний конфлікт по-своєму неповторний, але у той же час є типові риси цього соціального явища. Саме тому необхідно під час вирішення конфліктів враховувати всі обставини, що могли викликати конфліктну ситуацію. Під час їх вирішення слід застосовувати різні способи вирішення залежно від особливостей учасників, причин, стадій розвитку конфлікту тощо. Спільним у конфліктах засуджених є їх криміногенна сутність, яка диктує необхідні з точки



зору права і моралі дії співробітників – аналіз ситуації і своєчасне прийняття заходів з метою їх ліквідації.

Таким чином, персонал пенітенціарних установ повинен передбачати виникнення таких ситуацій, володіти технікою їх вирішення. Ми розуміємо, що повністю виключити виникнення конфліктних ситуацій в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах неможливо, проте запобігти конфліктам у середовищі засуджених і мінімізувати їх негативні наслідки необхідно.

### Список використаних джерел

1. Антипина М. А., Зиннурова О. И. Особенности конфликтов в среде осужденных и их регулирование в местах лишения свободы. *Студенческий научный форум*: матер. V международной студенческой электронной науч. конф. 2013. URL: <http://www.scienceforum.ru/2013/pdf/8962.pdf> (дата обращения 24.09.13).
2. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций), Москва. 1984. 200 с.
3. Писарев О. М. Психология пенитенциарного социума: учеб. пособ. для начального профессионального образования, переподготовки и повышения квалификации сотрудников уголовно-исправительной системы. 2-е изд., Томск: Диво. 1984. 200 с.
4. Москалец В. П. Психология суїциду. Івано-Франківськ: Плай. 2002. 248 с.
5. Слепов А. П. Предупреждение насильственных преступлений, совершаемых осужденными в исправительных колониях: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Рязань. 2008. 22 с.
6. Сулицкий В. В. Аффекты и суицидальные реакции осужденных мужчин. *Практична психологія та соціальна робота*. Одеса. 1999. № 6. С. 34–35.
7. Федоришин Г. М. Пенітенціарна психологія: курс лекцій, Івано-Франківськ: Плай. 2004. 104 с.
8. Шиханцев Г. Г. Юридическая психология: учебник для вузов. Москва: Зеркало. 1998. 352 с.
9. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року Державної кримінально-виконавчої служби України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-p>
10. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: Розпорядження кабінету міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р. Київ. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-p>.

**Nastoyashcha U. V.,**

Senior Lecturer at the Department of Psychology,  
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

**CAUSES OF CONFLICTS ARISING IN THE PRISONERS'  
ENVIRONMENT IN THE INSTITUTIONS OF PENALTIES  
COMPLETION AND INVESTIGATIVE DETENTION  
FACILITIES OF THE STATE CRIMINAL-EXECUTIVE  
SERVICE OF UKRAINE**

*The article deals with the causes of conflicts in the prisoners' environment in penitentiary institutions and investigative detention facilities of the State Penitentiary Service of Ukraine, and as one of the forms of prevention as joint activities and staff criminal competence of colonies and detention centers. The article gives the views of various scholars on the nature of conflicts emergence and the reasons that serve this phenomenon. Methods and forms of conflict prevention are considered. It describes a number of procedures for controlling conflict situations as one of the penitentiary institution conflicting competences.*

*On the basis of practical data and empirical research of scholars, a number of main conflicts causes among convicts and ways to prevent them are presented. An analysis of the evidence suggests that the most typical violations among convicts serving sentences in the form of imprisonment are the incitement of conflicts. Increased emotional excitability of individual convicts contributes to the occurrence of this phenomenon. Most of the participants in the conflicts are carriers of accented consciousness, in which there are contradictions and they are reflected in an emotional-conflict form. In this case, the possible "narrowing of consciousness" suppresses in individuals a sense of common sense, leads to an inadequate assessment of the possible consequences of the conflict, and victory over the opponent often turns out to be "Pyrrhic victory". The ability to prevent and stop conflicts is a basic skill of the penitentiary organs and institutions staff that work with convicts and it is a part of the conflicting competencies of the State Criminal Execution Service employee of Ukraine.*

*But it is not always possible in the context of penitentiary institutions and investigative isolators to identify conflicts in time, which is explained by their latent character. This task facilitates the ability to use socio-psychological methods for studying conflicts, also described in this article.*

*Improving the effectiveness of social and psychological work in places of deprivation of liberty, taking various measures to adapt prisoners and reduce relapse of crime, increase the conflict competence of staff forces to take into account all the groups of factors that affect the emergence of conflict situations in places of deprivation of liberty.*

**Key words:** *conflict, conflict competence, reasons and dynamics of conflicts, penitentiary institutions, investigative isolators, convicts.*

## References

1. Antipina, M. A. Zinjurova, O. I. (2013), "Peculiarities of Conflicts in the Convicted Circle and Their Regulation in Prison Areas", *V International Student Electronic Scientific Conference Student Scientific Forum*, available at: <http://www.scienceforum.ru/2013/pdf/8962.pdf> (24.09.13).
2. Vasilyuk, F. E. (1984), *Psychology of Experiences (Analysis of Overcoming Critical Situations)*, Moscow.
3. Pisarev, O. M. (2007), *Psychology of penitentiary society: study. way. for initial vocational education, retraining and advanced training of employees of the correctional system*, 2nd ed., DIVO, Tomsk.
4. Moskalets, V. P. (2002), *Psychology of Suicide*, Play, Ivano-Frankivsk.
5. Slepov, A. P. (2008), *Prevention of violent crimes committed by convicts in correctional colonies*, cand. legal sciences. Ryazan.
6. Sulitsky, V. V. (1999), "Affects and Suicidal Reactions of Convicted Men", *Practical Psychology and Social Work*, Odesa.
7. Fedorishin, G. M. (2004), *Penitentiary Psychology: a Course in Lectures*, Play, Ivano-Frankivsk.
8. Shikhantsev, G. G. (1998), *Legal psychology: studies. for universities*, Mirror, Moscow.
9. Ukraine (2015), *On Approval of the Action Plan for Implementation of the National Strategy for Human Rights for the Period until 2020*, Order of the Cabinet of Ministers of dated November 23, No. 1393-p, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-p>.
10. Ukraine (2017), *On Approval of the Concept of Reforming (Development) of the Penitentiary System of Ukraine*, Breakdown of the Cabinet of Ministers of rom September 13, No. 654-r, Kyiv, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-p>.